

PUTOVANJE U CARIGRAD IVANA FRA FRANE JUKIĆA I ADOLFA VEBERA TKALČEVIĆA

U drugoj polovici 19. stoljeća objavljena su dva vrlo zanimljiva djela u kojima se opisuje putovanje u Carigrad. Prvome, pod naslovom *Putovanje iz Sarajeva u Carigrad god. 1852, mjeseca svibnja*, autor je Ivan fra Frano Jukić. Putopis je prvi put objavljen u časopisu *Bosanski prijatelj* (br. 3, 1861, str. 71–91). Drugome, pod naslovom *Put u Carigrad*, autor je predvodnik zagrebačke filološke škole Adolfo Veber Tkalčević. Taj je putopis objavljen kao posebna knjiga (od 239 str.) u izdanju Matice hrvatske u Zagrebu 1886. godine.

U ovome ćemo se prilogu osvrnuti na obje putopisne proze – u prvome redu na jezik i pravopis kojim su pisane, a potom i na njihov sadržaj. Naposlijetku ćemo se dotaći nekih aspekata putopisa kao književne vrste, naravno, s osobitim obzirom na ovdje razmatrane tekstove.

I.

Što se tiče jezika i pravopisa spomenutih putopisa, treba prije svega reći da se oni u mnogočemu podudaraju, ali da imaju i neke specifičnosti. U osnovi je i jednoga i drugoga putopisa jezik i pravopis kakav su zagovarali predstavnici zagrebačke filološke škole na čelu upravo s Adolfom Veberom Tkalčevićem, s tim da je Veber, kao vrstan jezikoslovac (uostalom, i kreator jezične i pravopisne koncepcije zagrebačke škole), znatno dosljedniji u provođenju onih načela koja je sâm zagovarao, a da je Jukić kudikamo nedosljedniji.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Jukićeva se naklonjenost ilirskim zamislima očitovala već u činjenici da je prvi u Dalmaciji objavio knjigu Gajevim slovopisom – *Pisni razlike* fra Vice Vicića (Split, 1844), a i u Bosni je „najagilnije od bosanskih franjevaca toga doba zagovarao zamjenu Kujundžić–Marijanovićeva ‘lipopisanja’ Ga-

Na morfološkoj razini kod Jukića susrećemo velik broj aoristā i imperfekata, npr. *osedlaše ga* (J 86),¹⁰¹ *moljaše* (J 86), *razjašismo* (J 87), *odmoriše se i vratiše u Sarajevo* (J 88), *Ručasmo i napismo se* (J 92), *igrahu se* (J 93), *pratihau me* (J 93), a kod Vebera uglavnom samo oblike aorista, osobito često u prvom licu jednine, npr. *opaziše* (V 2), *odpournu starac* (V 10), *rekoh* (V 14), *nadkriliše* (V 22), *pomislih* (V 36), *uljezoh* (V 50), *naslonih se* (V 53), *razvaganih se* (V 56), *pohitismo* (V 80) itd.

Za Vebera je posebno karakteristična poraba velikog broja imperativa koji označuju prošle radnje, npr. *Ja poteci niza stube u spavalište, baci sa sebe kaput, skini prsluk, izpukni periš, razpori šav* (V 12), *Gospodja ustani, i nagni se* (V 37), *Dvadeset vozila kreni, a ja ostani zapanjen* (V 37), *Napokon kreni parobrod, a ja u veselju izpij još jednu čašu vode* (V 50). Takva poraba imperativa doprinosi živosti pripovijedanja, ali je također i svojevrsna manira u proznim tekstovima druge polovice 19. stoljeća.

I kod jednoga i kod drugoga susrećemo velik broj množinskih oblika stare deklinacije, npr. *svojim kućam* (J 87), *pod raškimi, srbskimi i bosanskimi vladari* (J 95), *s obližnjimi mjesti* (J 95), *krupnimi slovi* (J 96), *na bagavih konjih* (J 99), odnosno kod Vebera npr. *na tiesnih kolicih, s blatnim kolesi na mršavih konjih* (V 20), *pred kućami na klupah* (V 35), *s papučetinami na poderanih po peti kopicah* (V 86), *Cieli je prostor razsvietljen svjetionici i sujetiljkami* (V 130).

Na sintaktičkoj razini u obama putopisima susrećemo velik broj participijskih konstrukcija, kod Jukića npr. *toliko svojih po putu učinjenih nasiljah* (J 88), *koga sam ja poznavao u tavnici bivši* (J 89), *od putnikah tamo i amo prolazećih* (J 89), *hristjanskih biti će 150 u obće dobro stojećih i dobru*

jevim pravopisom (tj. slovopisom)“ (Pranjkoć 2001: 5–6; usp. i Badurina 2015: 412). Stoga ne čudi da je koju godinu kasnije nastojao slijediti i pravopisnu koncepciju zagrebačke filološke škole.

¹⁰¹ U zagradama se navode stranice u literaturi navedenih izdanja putopisā, s tim da J ispred brojke označava Jukićev putopis, a V Veberov.

trgovinu **vodećih** sa Srbijom i Sarajevom (J 93), predjelje iz više selah hristjanskih i turskih **sastojeće** (J 104), a kod Vebera još puno više (što je u skladu s njegovom preporukom da bez zazora treba upotrebljavati ponajprije tzv. participe prezenta i u formi /sklonjivoga/ pridjeva), npr. **riječ ukočene** i **buljeće** gazdarice (V 30), po dva postrance **viseća** ručnika (V 52), razgovara s nekom **sjedećom** gospodjom (V 58), **Ja sam konzulica, stanujuća** u Beču (V 59), gradić Oršova, **ležeći** na ušću (V 59), zaštropoću noge **dolazećih** iz gradske zabave (V 72), rekoh svomu do sebe **stojećemu** Božidaru (V 78), držeći se čvrsto za ogradu **njišućih se** stuba (V 97), voli strogu golotu **tonućih** u svjetlu pustara (V 121), samostan **urlajućih** u Skadru i **plešućih** u Peri (V 125), koji je prekrasno pristajao **smiešećima** joj se ustima (V 223), lice **jeduće** ili **pušeće** Turkinje (227), kuhinja i druge amo **spadajuće** prostorije (V 233) itd.

Konstrukcija za + infinitiv i uopće infinitivne konstrukcije (npr. konstrukcije svojevrsnoga akuzativa s infinitivom uz glagol /u/činiti) kod Vebera se gotovo uopće ne susreću, a nisu osobito česte ni kod Jukića, usp. *ni vatrića za lulu pripaliti* (J 94), *han za odjašiti* (J 97), *imade nekoliko katolikah iz Skadra, koje je on činio doći* (J 98) ili *za lašnje Peć i Gjakovicu u posluhu održati* (J 100).

Tzv. biblijski red riječi, kojemu je svojstvena postpozicija atributa, znatno je češći kod Jukića, npr. *poljice rogatičko* (J 89), *sandžak novopazarski* (J 90), *medja srbska* (J 90), *brdo strmo* (J 91), *drum carigradski* (J 91), *uspomena gorka* (J 91), *na Gjurgjevo hristjansko* (J 92), *sudbina kleta* (J 93), *u han kamenit* (J 94), *u gradu travničkom* (J 94), *s eparhiom sarajevskom* (J 95), *pašaluk prizrenski* (J 97), *dan nedjeljni* (J 97), *po krajini bosanskoj* (J 98), *kuća očeva* (J 101), *u konaku muslimovu* (J 102) itd. Kod Vebera su takvi primjeri neusporedivo rjeđi, usp. *središte književnoga rada naše braće srbske* (V 50), *Corso novosadski* (V 51), *kod agencije parobrodarske* (V 54), *osvojio tvrdju biogradsku* (V 58) ili *brežanjci negotinski* (V 72).

Nešto slično može se reći i za red riječi po kojemu glagol dolazi na kraj rečenice ili surečenice, usp. kod Jukića *ja toga*

neću **činiti** (J 85), *goste dobro dočika* (J 89), *Sela blizu nje-
ga nikakva nisam vidio* (J 90), *meni davo i do sebe sve otda-
da u napredak na večeri i ručku posadjivao* (J 92), *kiridžia
iz Gjakovice konje poji* (J 95), *ovdje iz nje konji i goveda vodu
piju* (J 96), *s malom silom veliku vojsku prepriečiti može*
(J 96), *misli pak o kosovskoj bitki kadikad prekidali* (J 97),
za lašnje Peć i Gjakovicu u posluhu održati (J 100). Takav
red riječi u znatno je manjoj mjeri svojstven Veberu, usp. *ipak
i ona za njimi popošla* (V 37), *koji po njoj oči parim* (V 38),
za sat tri dinara, a u varoši dinar, kud god na dušak poveze
(V 44), *dočim jih kazalište magjarski zabavlja* (V 52) ili *ali
me veća joj krupnoća suzdrža* (V 69).

Na leksičkoj razini kod Jukića ponajprije upada u oči vrlo
velik broj turcizama (i po desetak na jednoj stranici), npr. *sa-
lamet, mulaazim, zaptie, u haremu, binja sen* (jaši ti), *onbaša,
begluk ćumur, kurada* (J 84), *bezistan, kumrikuša, surgunluk,
komordžia, gjanum* (J 85), *na vilajetu, u jemeniah, svoju har-
ku, kiridžie, kafe-odžak, čauš* (J 86), *Jaramaze jedan, binba-
ša, teskara, čimbur, barjaktar* (J 87), *tepsia, mudir, džamia,
ima kadiu i muselima, kazaz, sandžak* (J 88), *menzelile, juz-
baša, gjaur, ćuprin, jolteskera* (J 89), *mehandžia, ekmedžia,
nahia, surgunlia, handžia, nekoliko bašibozukah* (J 90), *do-
bar bakšiš* (poputbina) (J 91), *mirialaj, bešluk* (J 92), *kesedžia*
(J 94), *tanzimat* (J 95), *avlia* (J 98), *šargie, čemaneta i druge
borie, ašik, na pendjeru svoje jauklie, u tershanu* (J 101), *u
kršlu, tahin* (hrana), *serasker* (J 103), *na ziafet* (J 105) itd.

Kod Jukića također susrećemo povelik broj oblika i/ili riječi
koji su karakteristični za bosanske govore, npr. *mećati* (J 85),
tude (J 86), *zasp* (J 88), *pomrti, isko je, dočikati* (J 91), *sajde*
(J 95), *otišo* (J 97), *kahvu ispeče, dvie zaptie* (J 98), *konji su
već sustali* (J 99), *potlam* (J 100), *Kako bolan tako mlad* (J
101), *poznavo* (J 103), *kroz malu lakomicu* (J 105) itd.

Kod Vebera se mnogo riječi odnosi na riječno brodarenje
odnosno na dijelove riječnih brodova, što nije neobično kad
se uzme u obzir da je on do Carigrada putovao brodom, usp.
tambuć (dio potpalublja), *kasar* (podignuti dio palube) (V 8),
grlin (debeo konop za vezanje broda u luci) (V 10), *poriš* (V

12), *bacilo more o partigete* (V 14), *za sartije* (jaka brodska užad) *jarbola* (V 31), *tarnice nemaju stupaljke* (V 37), *stojeći kod kavobande* (V 40), *nadjoh se barkarizu* (otvor na brodu kroz koji se ulazi) (V 42), *Reći ću sokaču* (V 61), *tegle nakrcane tumbase* (vrsta drvene natkrivene lađe) (V 75), *spustivši papafige i parokete* (V 91), *navala i gnjeta svakojakih plavi* (V 98).

Kod Vebera i inače nalazimo vrlo velik broj riječi koje su ili rijetke, ili s današnjega stajališta arhaične, ili današnjem čitatelju iz raznih razloga posve neobične, npr. *šljikavac* (V 2), *noseći te poput srda po svietu* (V 4), *dva reda strunaca* (V 11), *primieti oblastnik* (V 15), *sa zornikom* (tj. dalekozorom), *na tri topometa* (V 16), *pletež kućarica, povrtelje* (V 20), *sa svojim slikovitim vezilom* (V 22), *podrtine grada* (V 34), *urve znaličnici kao mravlje* (V 74), *odvračaš oči, od pomilovanja* (= samilosti) (V 84), *drži već u ruci zvonac* (V 85), *palače bogataša i evropskih poslanika u svakovrstnom slogu* (V 94), *onaj drobež kuća* (V 103), *na čelu tišme ljudi* (V 131), *svaki pavlan* (galerija?) *kao ciela obična crkva* (V 140), *vidiš joj na nogû kopice* (V 148), *Pračena što hihotom što rozgotom* (V 150), *pred koju se postave piketi* (= odredi) *vojnika* (V 177).

Neke su od takvih riječi izrazito obilježene kao novotvorbe, pa i autorski neologizmi, npr. *u tom vručku, ono suhovrhik hrastova* (V 3), *čovjekoljubna naredba* (V 4), *jaki na ljuljavinu i trzavinu, razvremeniti* (V 10), *ponaglavu spavati* (V 11), *za razjušena mora* (V 14), *haljak* (V 17), *u samotvornoj slobodi* (V 18), *kuće katice* (V 26), *ludovietni naum* (V 27), *munjevna struja* (V 29), *po ovakovoj pljuštavici* (V 33), *zatrajao bih se kod gostoljubnoga gazde* (V 35), *ona za njimi popošla* (V 37), *haljetak od granatobojnoga atlasa* (V 38), *obavljao sam jutarnjicu, zakrajčiv razgovor* (V 48), *uz nju se istobježno snuju [...] ulice* (V 51), *sva ulica jekti od svatovskih pjesama* (V 52), *uprto ipak gleda u vodu* (V 67), *u rečeni zatavanak, pak se treba od možebitnih kesokradica zakloniti, žumanjcasto obzorje* (V 71), *goricami posuti brežnjaci* (V 72), *Pobjed* (= po objedu) *se nas dvojica obrisamo*

(V 85), *bacajuć od glada u se kano u poždor* (V 89), *jezdioći snidoše s konja* (V 110), *pa bi moglo biti pomaganje* (= zapomaganja; V 115), *k onom dugoljastom izdubiću* (V 118), *okolo okružica i po izbočinah, u svojoj prevršenoj* (= pretjeranoj) *ljubavi za turstvo* (V 121), *s krasoćutnoga gledišta* (V 122), *Propjevač se sve više penje* (V 126), *tulipanolika šarena stakla* (V 130), *grozna trubljava trubalja* (V 131), *treća rpa trapnika* (V 132), *od zelene kremenštine* (*verde antico*), *Za pobočnimi stuboci obli se polukrug svetišta* (V 136), *komu je na sriedi prskao vodomet* (V 137), *uza sve turske dometke i oduzetke* (V 138), *kad će s pievnice* (= kora) *prozujiti kakva nova skladba* (V 142), *cieli bogoviti dan* (V 145), *kroz međutke letava gledaju* (V 149), *sjedosmo na zidac*, *dvie Turkinje, jedna crnica, a druga bjelica* (V 150), *bogma se* (= zaklinje se Bogom) *gostioničar* (V 166), *tada se svaki odtražnjak podupre desnom rukom o rame prednjaka*, *Upropastih se od čuda* (V 168), *trome Turke i poslobježne Židove* (174), *dva golema zlatom ohamljena konja, to je sujetloborni i sujetovladni sultan* (V 179), *na zrako-like svodove* (V 202), *najveći neprijatelj sladokusja* (V 204), *odjuriše na viklo uzjahalište* (V 206), *najuještiji hodac ne može ovuda proći* (V 209), *po nemaru svojih suvjernika* (V 222), *za obilažnju samoga Stambula treba tri četvrti sata* (V 224), *šest valjada boljihavih bula* (V 229), *Turčin, oprćen nječim kao košarom* (V 231) itd.

Za razliku od Jukića kod Vebera su turcizmi posve rijetki i uglavnom se tiču pojmova vezanih za tursku odnosno muslimansku kulturu, npr. *huriske, kadune i valide* (V 100), *tursko halekanje s munara* (V 129), *Dimijâ* na odrasloj ženi *nisam ni za liek vidio* (V 148).

Što se pravopisa tiče, najprije treba reći da se u obama putopisima uglavnom provodi morfonološko pravopisno načelo.¹⁰² Tako npr. Jukić piše *težkom mukom* (J 84), *radostni* (J

¹⁰² Morfonološka je pravopisna norma kodificirana 1850. *Pravopisom jezika ilirskoga* Josipa Partaša. Ipak, pravopisni (pr)opis u toj pravopisnoj knjizi nije bio potpun, pa ni potanko razrađen (npr. glavna su pravila u krajnjoj konsekvenci zbunjujuća: „1. Rěči ilirske tako se pišu, kako se dobro

87), *izkićena* (J 87), *djetca* (J 90), *razstavlja* (J 91), *društvo* (J 92) i sl.

Kod Vebera susrećemo npr. *srdce* (V 2), *društvo* (V 3), *razsadni* (V 5), *razkoš* (V 7), *sdvojan* (V 11), *riedki* (V 34) itd.

Razlika je u tome što je Jukić znatno manje dosljedan pa piše npr. *pod teškim* (J 86), *usporediti* (J 89), *djeca* (J 90)¹⁰³ i sl., što se zacijelo može pripisati (i) manjku filološke naobrazbe.

I u jednom i u drugom putopisu susrećemo pisanje prednaglasnica zajedno s riječima s kojima čine jednu naglasnu cjelinu, npr. kod Jukića *podamnom* (J 84), *neumrem il neostanem* (J 85), *samnom* (J 85), *nemogaše* (J 86), a kod Vebera (uglavnom samo onda kad je prednaglasnica niječnica uz glagolske oblike) *neodluči* (V 1), *nemogu* (V 2), *nehtjedoh* (V 5), *nemare* (V 18).¹⁰⁴

I u tome je Jukić znatno manje dosljedan pa prednaglasnice piše gdje kada nesastavljeno i tamo gdje bismo ih čak i danas pisali sastavljeno, npr. *ni po gotovu* (J 86), *za rana* (J 89), *prem da* (J 92), *u obće* (J 93), *na sried Kosova* (J 97) i sl.

Reflekske jata obojica u dugim slogovima pišu s *ie*, a u kratkima s *je*, npr. *čovjek* (J 85), *vrieme* (J 88), *uviek* (J 90), *Bielopolje* (J 94), *vjera* (J 95), *mjesto* (J 102) odnosno *ljepota* (V 1), *primieti* (V 2), *vidjeti* (V 2), *vrieme* (V 3), *riedki* (V 34) i sl. I u tome je Jukić manje dosljedan pa piše npr. *na sried* (J 97), *preko riečice* (J 102) ili *dviesta* (J 106). Kod Vebera s druge

izgovaraju /.../ 2. Rěči ilirske izvedene i sastavljene pišu se kako i one, od kojih su izpeljane /.../ 3. U pisanju nekotjih rěčih niti se ima slėdeti izgovor, niti izvor, nego običaj, polag kojega se pisane u dobrih knjigah nalaze /.../“; usp. Partaš 1850: 15–16), pa nije moguće utvrditi u kojoj su se mjeri ovi autori pridržavali ilirske pravopisne norme. Prije bi se naime moglo govoriti o njihovu nastojanju da pišu morfonološkim („etimološkim“) pravopisom.

¹⁰³ Čak u istoj rečenici u kojoj piše *djetca*, usp. *Zaptia opazivši gdje djeca toware drva, skoči, baci s konjah ormu, i našu na nje namjesti; djetcia su plakala, al im ništa nije pomoglo* (J 90)!

¹⁰⁴ Valja spomenuti da Partašev *Pravopis jezika ilirskoga* ne donosi pravila o sastavljenom ili nestavljenom pisanju. Po svemu sudeći, u praksi su postojala kolebanja. Sâm Partaš međutim niječnicu piše sastavljeno s toničkom riječju, npr. *memoraju* (Partaš 1850: 23). Po tome je Veberov način bilježenja potpuno u skladu s ilirskom pravopisnom normom (ili, bolje, uzusom).

strane zamjećujemo pisanje reflektasa jata s *e* u riječima s prefiksom *pre-/pri(j)e-*, u skladu s tadašnjim uzusom zagrebačke škole, npr. u *prestonici* (V 42), *prelaz* (V 75), *preći* (V 110), *prepor* (V 219).

Jedna od većih razlika u pravopisu sastoji se u tome što Jukić vrlo često ne piše intervokalno *j*, a Veber ga uglavnom dosljedno piše, usp. *koi* (J 84), *čaršiu* (J 84), *kasnie* (J 87), *bijaše* (J 93),¹⁰⁵ *pratihau* (J 93), *zaptie* (J 95), *u avlii* (J 98), *rakie* (J 103), *sunce me ogria* (J 106) itd.

II.

Valja nam sada napokon usporediti dvije putopisne proze – Jukićevu i Veberovu. U vezi s time svakako je i pitanje intencije putopisca/pripovjedača: kojim se povodom i s kojom namjerom on obraća potencijalnom čitatelju.

U Jukićevu putopisu opisuje se autorovo putovanje, samaricom i parobrodom, u progonstvo preko Višegrada, Mitrovice, Skopja, Bitole i Soluna, a u Veberovu putovanje do Carigrada, najvećim dijelom Savom i Dunavom.

Na pisanje putopisa, pa i na sâm put u Carigrad Veberu je kao poticaj poslužila knjiga *Constantinopoli* Talijana Edmonda De Amicisa, o kojoj je imao vrlo visoko mišljenje iako se ne slaže u svemu s De Amicisovim zapažanjima, nego čak s nekima od njih i polemizira. Osvrćući se u svom putopisu na to De Amicisovo djelo, Veber govori ne samo o tom djelu nego neizravno i o svom shvaćanju dobrog (realističnoga) putopisa: „Neskriva on [tj. De Amicis, op. I. P. i L. B.] doduše, prama dužnosti realističkoga putopisca, niti grdoba, nego jih tako namiešta okolo ljepota, da ove uza svu sjenu još divnije sinu, tvoreći zbilja čarobnu krasotu“ (V 100).

U samome je tipu (i povodu) putovanja vjerojatno i najveća razlika između ovih dvaju putopisnih zapisa. Dok je Veber na put kretao s neskrivenim ushitom i s velikim očekivanjima

¹⁰⁵ Na str. 89 piše međutim i *bijaše*.

– i to je najavio već prvim recima svoga zapisa – „[...] kad Edmondo de Amicis kaže, da Carigrad opaja, ter bi stanovati u njem bilo, kano da boraviš na drugoj zviezdi: tko da se nezanesese i neodluči vidjeti tu divotu? Morao bi biti od kamena, a ja sam ne samo od mesa, nego i Primorac, vruće krvi. [...] **Carigrad ću vidjeti, Carigrad ću vidjeti!** – klikoh [...]“ (V 1 i 3; istakli I. P. i L. B.) – tridesetak se godina ranije Ivan fra Frano Jukić u Carigrad zaputio u sasvim drugim, nemilim okolnostima: kao sužnja ga, tamnovanjem onemoćala, po nalogu Omer-paše Latasa (inače dotad njegova velikoga prijatelja), *zaptie* vrletima sprovode i u Carigrad privode (usp. Pranjković 2001: 7–8). Na prvim stranicama Jukićevih putnih bilježaka sve već odiše zlom slutnjom: „Bio je dan 3. mjeseca svibnja; u 3 sata noći dodje k meni juzbaša Astalarâsi. **Ja kao zlu sluteći**, nisam još bio zaspao, već se **vratio po postelji tamo i amo od bolesti, tuge i žalosti**. [...] **Sad sam već znao, koja me sreća čeka; vidih da mi se kosti izvan drage otačbine nose, da se ukopaju u kojem azatskom trništu; potjeraše me u surgunluk, od kog sam se više plašio nego od smrti!** Stanja tužniega nije moglo biti od moga: **bolest dvomjesečna, tuga i žalost učinile su me više smrti nego čovjeku prilična; bez novacah u neprijateljskih i krvničkih rukuh!**“ (J 84 i 85; istakli I. P. i L. B.).

U još se jednoj pojedinosti razlikuju ova dva devetnaestostoljetna putopisna zapisa. Veber je Carigrad vidio, proživio i čitatelju marno opisao; Jukićeva se pak proza iscrpljuje u opisu tegobna putovanja i zastaje upravo u trenutku dolaska u Carigrad („U drugom članku nastavit ću svoje sužanjstvo u Carigradu.“ – zadnja je rečenica Jukićeva zapisa o putovanju; J 106).¹⁰⁶ Ipak, iako u uzama, s *gvoždjem* na nogama, Jukić je, po svemu sudeći, bio zadivljen vedutom grada koji izranja iz mora: „šta to niče iz mora: – to je bio Carigrad“ (J 106).

Naposljetku, kad već popisujemo razlike, valja podsjetiti i na to da je Jukićev putopis – znatno kraći, pa i sadržajno

¹⁰⁶ Taj drugi članak Jukić nije stigao napisati.

necejelovit (opisuje naime autorovo putovanje, ali ne i Carigrad) – objavljen na stranicama časopisa *Bosanski prijatelj*, a Veberov kao zasebna, prilično luksuzno opremljena knjižica, popraćena naročito lijepim ilustracijama (crtežima) ne samo krajeva kroz koje je autor putovao – od Biograda (Beograda) do Carigrada – nego i ljudi s kojima je dolazio u doticaj (npr. Bugarin koji prodaje voće i povrće, musliman koji klanja, derviš, turske gospođe na ulici, u kući i u toplicama itd.). Intencija je putopisca samim time još jasnija: hrvatskom čitatelju približiti manje poznate ili nepoznate krajeve te ih napose upoznati s drugim kulturama.

Postoji međutim i nešto po čemu su Jukićev i Veberov tekst vrlo bliski. Izražena je to domoljubna nota, koja se može pripisati i općem duhu romantizma/ilirizma (usp. i Duda 1998: 132). Osjeća se ona i u pozitivnoj težnji da se domaćoj publici približi novo i nepoznato, da je se prosvijeti (prosvjetiteljska je i uloga Jukićeva časopisa u kojem je sâm ispunjavao stranice; Veber uvodno piše o *turističkom* aspektu putovanja, ali i svoje putopisne proze – „da nam se hrvatski narod pouči, nasladi i ponese“, V 1–2 i dr.), i u neprikrivenu nacionalnom ponosu kad se, primjerice, ljepote stranog grada omjeravaju s bliskim i dragim domaćim vedutama, kada se „uspoređuje usporedba između domovine i stranog svijeta“ (Duda 1998: 82)¹⁰⁷ – npr. nakon oduševljenja spoznajom da će putovati u Carigrad Veber *nježne* riječi nalazi i za svoj Zagreb („predragi mi Zagreb“, V 3), a carigradske zgrade spremno uspoređuje sa zagrebačkima, npr. „Pored njih stoje zidanice od dva i tri kata lih carigradskoga ukusa. Njeke su ravnoga pročelja sa zatvorenimi shodovi od prvoga do zadnjega poda, nalik na našega Austrijskoga Cara u Zagrebu“ (V 102).

U upoznavanju novih svjetova prvu „postaju“ predstavlja „susjedne slavenske zemlje i krajevi u kojima žive Hrvati“ – ističe Dean Duda te pritom posebno izdvaja Bosnu: „Bosna je dijelom nacionalni i općeslavenski itinerarij, a dijelom funk-

¹⁰⁷ „Hrvatski romantičarski putopisci vlastitim naporom gotovo prirodno smještaju svoj narod u veliku europsku obitelj“ (Duda 1998: 82).

cionira kao orijentalna tema“ (Duda 1998: 104). U tom ćemo kontekstu razumijevati i to što se Veber u svome putopisu dotiče i teme bosanskohercegovačkih muslimana (Bošnjaka): „Ovdje mi je napomenuti svojoj braći u Bosni i Hercegovini, da se ništa od onoga, što ću dalje sboriti o Turcih, njih netiče: oni nisu Turci, već Hrvati ili Srblji, što ih volja, muhamedanske vjere“ (V 72). Spominje također i onoga Jukićeva bivšeg prijatelja koji ga je prognao u Carigrad: „zaklanjao ga umom svojim Hrvat Omer-paša, čijom bismo se hrabrosti mogli ponositi, da se itko vriedan može dičiti odmetnikom i krvopijom svoga naroda“ (V 74). I napokon progovara Veber na jednom mjestu i o bosanskim franjevcima: „najznamenitija je za nas crkva Sv. Gjurjia na Galati, što ju je poslije g. 1784. bila Propaganda predala bosanskim fratrom, koji su uz nju sagradili i samostan“ (V 220).

U red (post)ilirskih tema i zamisli ide i kratka epizoda u kojoj se Veber dotiče jezične problematike: posjetivši u Carigradu sestru svojega prijatelja književnika Matije Bana, ostaje iznenađen da ona, koja je još za mladosti napustila rodni Dubrovnik i četrdeset godina živi u tuđini, iznenada progovara *hrvaštinom dubrovačkoga izgovora* te mu ponosno domeće: „Materinski se jezik ne zaboravlja“.¹⁰⁸ I još nešto: jezik se pritom imenuje *hrvatskim*, ali se – potpuno u skladu s ilirskim (južno)slavenstvom – za srpski jezik (kojim govori Veberov suputnik) konstatira: „Ta to je kako i naši“ (V 222–223).¹⁰⁹

¹⁰⁸ Nije to jedino Veberovo razmišljanje o jeziku u ovome putopisu. Opisujući situaciju na večeri u otmjenom carigradskom salonu – gdje je devet osoba međusobno govorilo na šest jezika – razmišlja o množini jezika što se čuju u Carigradu („nov Babel“). Pritom hrvatski je jezik u usporedbi s engleskim, njemačkim, francuskim, mađarskim, grčkim, turskim, španjolskim, pa čak i talijanskim vrlo dobro prošao: „Da, divan si moj hrvatski jezici i bogatstvom likova i čistoćom glasnikâ i punoćom suglasnika, pa pošto su ti ostala slavjanska braća priznala u blagozvučnosti prednost, ne imaš se takmiti nego s talijanskom romonitosti, koja bi možda i meni bila preća, da mi nije hrvatska uza srdce prirasla. Zaista, velike bi krasote nestalo sa svieta, kad bi oniemila hrvatsko-srbska usta, što da se nedogodi, raditi nam je iz svih sila“ (V 235–236).

¹⁰⁹ Prethodno se, štoviše, spominju i „katolički i pravoslavni Hrvati“ te im se zamjera nejedinstvo: „Stoje po nemaru svojih suvjernika bez vlastite cr-

Slično je – romantičarsko – Veberovo promišljanje o odnosu Srba i Hrvata, ali i njihovih kultura i jezika: „što je srbsko, to je i hrvatsko, a što hrvatsko, to i srbsko: jedan narod, jedan jezik, treba da su i stečevine jedne. Samo kad budemo svi tako mislili, bit ćemo ljudi!“ (V 19).

Ima, dakako, u rodoljubnom zanosu i simpatične naivnosti i očigledna pretjerivanja. U Zemunu – koji je Vebera nemalo razočarao („Aha, to je prag orientalizma!“) – opazio je, spominje, „dvie krupne ženetine s tako omašnim *košaci*, da bi i dvie najšire Moslavkinje imale odviše“. Uslijedio je kratak razgovor:

„– Što ste vi, drage, Srbkinje, ili Magjarice? – upitah začudene.

– Njemice smo – odvratiše mi njemački – preselili smo se iz Banata, stanujemo eno ondje – i pokazашe mi lievo tiesan i blatani dolac pod brdom, s kućicama, u kojih valjda jedna krunolina izpunja cijelu sobu.

– Hvala Bogu! – pomislih u sebi – da se bar naš narod još ne nagrdi tako“ (V 36).

III.

Zaključno se može reći da su dva opisana putopisna teksta iz druge polovice 19. stoljeća, i Jukićev i Veberov, po mnogočemu slična i što se tiče jezika i pravopisa kojim su pisani (unatoč nekim karakterističnim razlikama), i što se tiče ideja koje se u njima zagovaraju (ilirskih odnosno romantičarskih), i što se tiče pristupa putopisu kao književnom žanru. Ipak i razlike su među njima brojne, a one se prije svega tiču okolnosti u kojima su nastali. Veber putuje u Carigrad kao dobrostojeći radoznali turist i svojim putopisom želi čitatelja

kve i škole, ter se moraju zadovoljavati s onimi drobtinicami vjerske i svjetske pouke, koje jim od milosrdja udjeljuju drugi narodi. Prava sreća, što jih još drži na okupu narodna svijest hrvatska, inače su gotovi razplinuti se u moru drugih naroda“ (V 222).

obavijestiti o krajevima kojima prolazi i o slavnom gradu u koji dolazi, ali ga usput i zabaviti, a Jukić putuje u Carigrad samaricom kao sužanj koji je, kasnije će se ispostaviti, za- uvijek prognan iz svoje Bosne koju je silno volio i za koju je na kulturnom i znanstvenom području napravio više ne samo od sve svoje subraće nego i od svih svojih suvremenika.